Скубіліна О.Є.
старший викладач,
Харківський національний педагогічний університет
імені В.Н. Каразіна

АРХЕТИПОВИЙ ОБРАЗ БОЖОЇ МАТЕРІ

Бароко (італ. baroccо – дивний, химерний) визначають як «історико-стилістичну добу в мистецтві та літературі XVII – XVIII ст.» [32; 119]. Бароко поширювалось у Європі, в тому числі й в Україні, де здобуло свою модифікацію, яка позначається терміном «українське бароко».

Термін «бароко» на позначення «стилю епохи» вперше був використаний у німецькому мистецтвознавстві XIX ст. Генріхом Вольфліном, який стверджував, що існує мистецтво Ренесансу, просто інше мистецтво – мистецтво бароко. Г. Вольфлін визначив бароко як стиль, що дотримується своїх естетичних законів. Він довів, що існує краса цілком ясної, цілком сприйнятної форми і поряд із нею краса, заснована саме на неповному сприйнятті, на таємничому, що ніколи до кінця не розкриває свого обличчя, на загадковому, яке щомиті набуває іншого вигляду» [4; 13].

Поняття архетип уперше зустрічаємо в працях давньогрецького філософа Філона, а визначення цього поняття в сучасній науці дав шведський філософ і психоаналітик Карл Густав Юнг. На думку вченого, архетип – це несвідоме утворення, тобто – змістова сторона колективного несвідомого, яке є підсумком життя роду та однаковою мірою притаманне всім його представникам. Він писав, що «...несвідоме вважають чимось схожим на футляр, у якому міститься інтимно-особисте, тобто приблизно тим, що Біблія називає «серцем» [48; 97]. Архетипи формують самобутній образ психічного життя нації. Згідно з концепцією К. Юнга, зміст колективного несвідомого, а саме відображення досвіду попередніх поколінь – є загальнолюдські архетипи, серед яких і архетип Божої Матері.

Архетипи формують самобутній образ психічного життя нації. Одним із головних архетипів, виокремлених Юнгом, є архетип матері. На його думку архетип матері має «магічний авторитет всього жіночого, мудрість, духовність...» [50; 129]. За Юнгом, архетип матері уособлює

вічну несвідому стихію та певну містичну причетність первісної людини до землі, на якій вона проживає і на якій перебуває дух її предків. Архетип матері асоціюється з турботою, співчуттям, мудрістю, духовним зростанням. До архетипу матері вчений відносв Божу Матір, Софію. В етнокультурному ментальному житті українців Жінка-Мати виступає берегинею роду [4; 13].

Наукова зацікавленість постаттю Божої Матері у світовій культурі простежується у працях віддавна. З прадавньої історії відомо, що першою силою, кому поклонялися, була жінка-богиня.

Християнська модель гендерної культури розкривається в тексті Першого послання апостола Павла до коринфян: «Хочу ж я, щоб ви знали, що всякому чоловікові голова – Христос, а жінці голова – чоловік, голова ж Христові – Бог». І далі: «Бо чоловік не походить від жінки, але жінка від чоловіка, не створений-бо чоловік ради жінки, але жінка ради чоловіка» [41; 530]. Чоловік формує внутрішній світ жінки, подібно до того, як Бог створює цей світ. На перший погляд, подібні висловлювання віддзеркалюють ідею патріархальної дискримінації жінки, що нівелює євангельську концепцію рівноправності і божественної любові. Але більш уважний погляд на зміст цитованих філософем дозволяє виявити, що формальна першість чоловіка над жінкою фактично означає паритетний діалог між ними. Із цього приводу В. Соловйов зауважує, що співвідношення чоловіка і жінки не є тотожним співвідношенню Бога-творця і його творіння. Якщо Бог творить Всесвіт, відповідно до догмату креаціонізму, з нічого і ставиться до створеного як все до ніщо, то чоловік творить жінку з рівного йому матеріалу, однаково недосконалого, але потенційно багатого [41; 530]. І чоловік, і жінка – обидві недосконалі істоти, які досягають духовного удосконалення (злиття з божественним) через взаємодію: «Одначе в Господі ані чоловік без жінки, ані жінка без чоловіка. Бо як жінка від чоловіка, так і чоловік через жінку; а все – від Бога» [41; 530].

Архетип жіночого начала в християнстві був успадкований наступними періодами розвитку європейської культури та мав численні й різноманітні вияви у богослов'ї, релігійній і світській філософії, мистецтві. Розглянемо особливості богословського тлумачення даного архетипу. Образ жіночості у християнстві, окрім суто мирського, пов'язаного зі шлюбними стосунками, набуває нерідко сакрального значення, генетично

успадкованого від прадавніх солярно-вегетативних культів богинь-прародительок, захисниць роду і покровительок родючості (Афродіта, Деметра, Ізіда, Кібела, Іштар, Лада, Мокош та ін.). Символом священного жіночого начала в християнстві є у першу чергу Богородиця, образ якої діалектично пов'язаний з іншим визначним символом християнського віровчення: символом Софії – премудрості Божої.

Християнський архетип жіночого начала, інтерпретований у межах концепції любові як духовна величина, окрім богословських та релігійно-філософських трактовок, має численні вияви у межах світського мистецтва та філософської думки. Що стосується особливостей художнього тлумачення даного архетипу, то найповніше він виявляється в такому самобутньому культурно-естетичному феномені зрілого Середньовіччя, як лицарська культура (куртуазія, лицарські турніри і лицарська література) – досить замкнута елітарна субкультура західноєвропейської військово-феодальної знаті, яку відрізняє жорстка вертикаль сеньйорно-васальних відносин, ідеали особистої відданості й вірності, романтичний культ Прекрасної Дами. Останній сформувався у лицарському середовищі XI – XII століть завдяки уявленням про Богородицю та догмату про непорочне зачаття, а також завдяки утвердженню канонічного образу Мадонни у сакральному живописі, який сформував візуальні уявлення про красу жінки.

Таким чином, архетип жіночого начала у християнстві формується відповідно до концепції любові як універсального закону буття, норми і мети людського існування.

Найглибша структура жіночого пов'язана з існуванням культу Великої Матері.

Архетипу Великої Матері внутрішньо притаманна амбівалентність. З одного боку, він уособлює породжуючу, творчу силу, а з іншого – сліпу, стихійну деструктивну природну стихію, яка не підлягає контролю, є непередбачуваною, а отже, загрозливою. Ці два аспекти згодом у трансформованому вигляді знайшли своє відображення в бінарній топології Добра та Зла, яка асоціюється з жінкою, і втілилися в яскравій галереї жіночих казкових образів та образів богинь, які діють у різних релігійних традиціях, уособлюють різні аспекти жіночого. У християнській традиції ця опозиція знайшла своє відображення в образах Богоматері та відьми, Марії та Магдалини, а в секуляризованій

культурі Нового часу – берегині та розпусниці. Дуалістичний за своєю природою архетип жіночого був досліджений Карлом Юнгом, який вважав його двоїсту природу позитивною, такою, що підвищує творчий потенціал особистості.

Серед архетипів українського народу провідне місце посідає архетип Доброї Матері. Він виявився ще в часи трипільської культури, яке, як гадається, є одним із протоджерел українців. Раніше згадувалась трипільська богиня родючості – Велика Мати усього сущого. Апогеєм вербалізації архетипу доброї матері є Божа Мати, Богородиця, що особливо шанується серед українців. Ю. Крістева зазначає, що «Християнство – найвитонченіший символічний конструкт, в якому жіночість, що просочується через нього, – і це вона робить безупинно – зосереджується на Материнстві» [22; 497].

Згідно з концепцією К. Юнга, архетип матері (Великої Матері) функціонує в культурі як найглибинніший культурний код. Як і всі архетипи, він набув конкретного етнічного походження з прадавніх, архаїчних епох становлення етносу. Протягом тривалого часу він набував значення образу, символу, що узагальнював риси етнічного буття.

Архетипи – це сили, що приходять зненацька, сили, які ми не можемо пояснити, а часто й упоратися з ними. Вони здатні дати нашому життю новий зміст або занурити в божевілля, тому що це те, що приходить із несвідомого. Якщо ми їх фіксуємо й називаємо, вони поступово переходять в область свідомості.

Словами Карла Юнга, архетипи мають не змістовну, але винятково формальну характеристику, та й ту лише в досить обмеженому вигляді.

Отже, у дослідження проблем національного характеру свій внесок зробили представники кількох шкіл: географічної (Ш. Монтеск'є, Д. Юм), філософської (Й. Гердер, Т. Гегель, І. Кант), біологічної (К. Кереньї, З. Фройд, К. Г. Юнг). Із цих теорій головною залишається концепція К.Г. Юнга про архетип як колективне несвідоме. Він відокремив архетип матері, «як вічну і безсмертну несвідому стихію, що уособлює певну містичну причетність первісної людини до землі, на якій вона проживає і в якій перебуває дух її предків» [48; 98].

Список використаних джерел:

1. Бойчук Г. Актуалізація архетипів підсвідомого засобами слова / Г. Бойчук // Дивослово. – 2005. – № 10. – С. 12-13.
2. Крістева Ю. Stabat Mater / Ю. Крістева // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. – Львів: Наукова думка, 1996. – С. 497.
3. Медієвістика: [зб. наук. статей / наук. ред. Мишанич О.]. – Одеса: Астропринт, 2002. – 252 с.
4. Соловьёв В. С. Сочинения: В 2-х томах / В. С. Соловьёв. – М.: Мысль, 1990. – Т. 2. – 560 с.
5. Юнг К. Г. Архетип і символ / К. Г. Юнг. – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с.
6. Юнг К. Г. Бог и бессознательное / К. Г. Юнг. – М.: «Олимп», 1998. – 480 с.

Смольницька О.О.
кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник,
Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського

ДІОНІСІЙСТВО У ПЕРЕКЛАДАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЕЗІЇ МАКСИМОМ РИЛЬСЬКИМ: ПРОТИВАГА АПОЛЛОНІЗМУ ЧИ ДОПОВНЕННЯ

Український неокласицизм свідомо та несвідомо поставав на аполлонічному принципі, тобто гармонійного мистецтва. Такого принципу дотримувалися М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Рильський та ін., те ж саме простежується у поезії та виборів творів для перекладу в наступних поколінь неокласиків (І. Качуровський, М. Стріха) і генерації, яка в поезії та перекладі дотримується засад неокласицизму та йменується «постнеокласики» (Олена О'Лір, Л. Вировець, Н. Гаврилюк, Н. Науменко, О. Смольницька, Л. Хворост та ін.). Наприклад, лірична героїня Олени О'Лір, услід за М. Зеровим, свідомо стверджує у сонеті «Поет» (2002): «Собі небесну флейту заслужу / І буду посланцем при Аполлоні» [4, с. 22]. Проте докладний аналіз джерел стосовно М. Рильського виявляє і своєрідне ставлення до діонісійства (вакхічності) як протилежного аполлонізму. Теми діонісійства і гедонізму у М. Рильського, зокрема, античний і французький контексти,